

NAGY GELLÉRT¹

A szólás és kifejezés szabadsága a román Alkotmánybíróság gyakorlatában

Freedom of Speech and Expression in the Case Law of the Constitutional Court of Romania

Abstract: Article 30 of the Constitution of Romania simultaneously guarantees two important components of freedom of speech and expression, i.e. freedom of opinion and freedom of the press. However, the Constitution does not only provide the object of protection but also contains constitutional limits on freedom of expression. Due to the rigidity of the Romanian Constitution, which is difficult to amend, the Constitutional Court has a key role to play in the interpretation of certain fundamental rights and freedoms. Thus, the provisions on freedom of expression should also be interpreted in accordance with the case law of the Constitutional Court. The present study aims to explore the content of the freedom in question through a case study on the restrictions of this fundamental right, the freedom of expression of deputies and senators, the right to reply and hunger strike.

Keywords: freedom of expression, freedom of the press, defamation, right to reply, the freedom of expression of deputies and senators, case law of the Constitutional Court, constitutional dialogue

Összefoglaló: Románia Alkotmányának 30. cikke egy időben garantálja a szólás és kifejezés szabadságának két fontos komponensét, a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát. Ugyanakkor az Alkotmány nem pusztán a védelem tárgyáról rendelkezik, hanem tartalmazza a kifejezés szabadságának alkotmányos korlátozásait is. Annak következtében, hogy Románia Alkotmánya merev, nehezen módosítható, az egyes alapjogok és alapszabadságok értelmezésekor kiemelt szerep hárul az Alkotmánybíróságra. Ily módon a kifejezés szabadságára vonatkozó előírások is pusztán az alkotmánybírósági esetgyakorlattal összhangban értelmezendők. Jelen tanulmány alapvetően a kifejezés szabadságának korlátozására, a parlamenti képviselők és szenátorok kifejezési szabadságára, a válaszadás jogára és az éhségsztrájkra vonatkozó esetgyakorlat bemutatásán keresztül kívánja feltárni a vizsgált alapszabadság tartalmát.

Kulcsszavak: kifejezés szabadsága, sajtószabadság, rágalmazás, válaszadás joga, parlamenti képviselők és szenátorok kifejezési szabadsága, alkotmánybírósági esetgyakorlat, alkotmányos párbeszéd

1 ORCID: 0000-0002-8633-3038

„Annak a társadalomnak, amelyben az emberek nem mondhatják el a véleményüket, nincs jövője.”²

Winston Churchill

1. A szólás és kifejezés szabadságának védelme a román Alkotmány rendszerében

A vizsgált alapszabadság részletesebb vizsgálatát megelőzően elengedhetetlen néhány fogalomhasználati kérdésre kitérni. Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának első kiegészítése a „szólásszabadság” fogalmat alkalmazza, azonban ma már az amerikai irodalom is inkább a „kifejezés szabadsága” szóösszetétellel operál.³ Ezzel szemben a német jogrendszer alapvetően a „véleménynyilvánítás szabadsága” szófordulatot preferálja.⁴ A magyar szakirodalomban megfogalmazott nézetek szerint a felsorolt fogalmak közül egyik sem fedti teljes egészében a vizsgált alapszabadság tartalmát.⁵ Mi több, bizonyos szerzők a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát (a sajtószabadsággal, a tudományos és művészi alkotások szabadságával együtt) a tágabban értelmezett kommunikációs jogok körébe sorolják.⁶ A továbbiakban jelen tanulmány általánosságban a „szólás és kifejezés szabadsága”, míg a román Alkotmány konkrét rendelkezésének vonatkozásában a „kifejezés szabadsága” szóösszetételt kívánja alkalmazni, hiszen az alkotmányos védelemben részesített alapszabadság egy időben terjed ki a vélemények, gondolatok és hitvallások kifejezésére is, és nem pusztán a szólás szabadságát védik.

A szólás és kifejezés szabadsága egyike a legsajátosabb alapszabadságoknak, mondhatni, mintegy Janus-arcú alapszabadság, hiszen egy időben előfeltétele egyes alapjogok gyakorlásának (pl. a gyülekezés szabadsága a véleménynyilvánítás egyik kifejezési formájaként jelenik meg, mi több, az Emberi Jogok Európai Bírósága esetgyakorlatában tett megállapítások értelmében a két alapszabadság között *lex generalis* – *lex specialis* kapcsolat áll fenn⁷), miközben veszélyeztetheti más alapjogok védelmét (pl. az intim, családi és magánélethez való jogot).⁸ Továbbá a szólás és kifejezés szabadsága szoros kapcsolatban áll a lelkiismereti szabadsággal is, hiszen ez utóbbi tartalmában

2 <https://citatum.hu/idezet/117341> (letöltés ideje: 2024. 06. 11.).

3 KOLTAY András: *A véleménynyilvánítás szabadsága = Internates Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB András, FEKETE Balázs, 2018, <https://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynylvanitas-szabadsaga> (letöltés ideje: 2024. 04. 09.).

4 *Uo.*

5 KOLTAY András: *A véleménynyilvánítás szabadsága: Fogalmi tisztázás az Alkotmány 61. §-ához*, Századvég, 2008/13, 77–104, 77–78.

6 KOVÁTS Beáta: *A véleménynyilvánítási szabadság vizsgálata az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, Alkotmánybírósági Szemle, 2023/1, 33–42, 33.

7 *Ezelin kontra Franciaország* ügy, 11800/85. számú megkeresés.

8 MARIUS ANDREESCU, ANDRA PURAN: *Drept constituțional. Teoria generală și instituții constituționale. Jurisprudență constituțională*, C.H. Beck, București, 2020, 342.

üresedne ki, amennyiben nem lehetne kifejezésre juttatni.⁹ Mindezek alapján a szakirodalomban nagyon találóan állapították meg, hogy a szólás és kifejezés szabadságának jelentős a társadalomra gyakorolt szerepe, hiszen egy demokratikus társadalom alapját képezi, hogy az egyes álláspontok nyilvánosan is kifejezésre jussanak.¹⁰

A szólás és kifejezés szabadságának védelme egy időben szolgálja az igazság keresését, a demokráciát és a személyes szabadságot.¹¹ Garantálásához ugyanakkor elengedhetetlen a nyilvánosság léte, hiszen e szabadság gyakorlása kizárólag nyilvánosságban értelmezendő.¹² Plasztikusan fogalmazva, a vélemény pusztán akkor mutatkozik meg, ha azt nyilvánosan is kifejezik.¹³ A nyilvánosság sajátos szerepéből fakadóan, a szakirodalomban gyakorta tekintik a szólás és kifejezés szabadságát az egyéni és kollektív alapjogok skáláján nehezen behatárolható alapszabadságnak.¹⁴ Mindemellett a szólás és kifejezés szabadsága egyidejűleg rendelkezik aktív és passzív vetülettel, hiszen vonatkozik a gondolatok, vélemények és hitvallások kifejezésének szabadságára (aktív vetület), valamint más személyek véleménye megismerésének szabadságára (passzív vetület).¹⁵

A román szakirodalomban kialakított nézőpontok értelmében, a vizsgált alapszabadságnak három fő komponensét szükséges elkülönítenünk: a vélemény szabadságát, az információszabadságot és a sajtószabadságot. Amennyiben a román Alkotmány előírásait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy mindhárom komponens védelme egy időben garantált. Kiemelendő, hogy az információhoz való jogról egy külön cikk (az Alkotmány 31. cikke) rendelkezik, azonban jelen tanulmány, tárgyköréből fakadóan, e cikk vizsgálatára nem kíván kitérni.

Alkotmánytörténeti szempontból érdemes megemlíteni, hogy már az 1866. évi román Alkotmány 24. cikke is biztosította a kifejezés szabadságának védelmét. A későbbi román Alkotmányok is deklarálták ezen alapszabadság garantálását, ugyanakkor az eltérő korok politikai ideológiája jelentősen kihatott a védelem szintjére és az alapszabadság gyakorlatban történő megvalósulására. Például az 1952. évi Alkotmány 85. cikke értelmében a szólásszabadság, a sajtószabadság, a gyülekezés szabadsága, valamint a felvonulások és utcai tüntetések rendezésének szabadsága a dolgozók érdekeinek figyelembevételével és a népi demokrácia rendszerének megerősítése érdekében volt garantálva.¹⁶

9 Marius ENACHE, Ștefan DEACONU: *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale*, III, C.H. Beck, București, 2019, 34.

10 Erica HOWARD: *Freedom of Expression and Religious Hate Speech in Europe*, Routledge, London–New York, 2018, 9.

11 J. TÓTH Zoltán: *The Protection of State and National Symbols Across Europe = Constitutional and Legal Protection of State and National Symbols in Central Europe*, szerk. J. TÓTH Zoltán, Central European Academy Publishing, Miskolc–Budapest, 2022, 13–53, 34.

12 ENACHE, DEACONU: *i. m.*, 34.

13 ANDREESCU, PURAN: *i. m.*, 337.

14 *Uo.*, 342.

15 HOWARD: *i. m.*, 10.

16 Románia 1952. évi Alkotmányának 85. cikke. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1948. évi 87. számában.

Az 1991. évi, jelenleg is hatályos Alkotmány II., alapvető emberi jogokról és alapszabadságokról szóló címének 30. cikke 8 bekezdésben rendelkezik a kifejezés szabadságáról és annak védelméről. A 30. cikk (1) bekezdése pontosan meghatározza a kifejezés szabadságának tárgyát, illetve hogy a kifejezés milyen módokon valósulhat meg.¹⁷ E rendelkezés alapján a kifejezés szabadsága a gondolatok, vélemények és hitvallások kifejezése, valamint bármely alkotás szabadsága védelmére terjed ki. A kifejezés módja történhet élő szóban, írásban, képek vagy hangok segítségével, valamint más tömegkommunikációs eszközök igénybevételével.

Emellett a kifejezés szabadsága magába foglalja bizonyos, szólásszabadságnak teret biztosító eszközök létrehozásának szabadságát is. Mindezen eszközök közül az egyik legjelentősebb a sajtó. Egy társadalomban a sajtónak egy időben kell hiteles információforrásként és információterjesztőként megjelennie, valamint a demokrácia társadalmi őreként (idegen kifejezéssel élve *watchdog*ként) funkcionálnia.¹⁸ Az Alkotmány 30. cikke több bekezdést is szentel a sajtószabadságnak mint a kifejezés alapszabadsága egyik komponensének. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy bár a kifejezés szabadsága teremti meg a sajtószabadság általános keretét, a két szabadság nem tévesztendő össze, hiszen a sajtószabadság jelentős sajátosságokat mutat.¹⁹ A (3) bekezdés értelmében a sajtószabadság inherens részét képezi a sajtókiadványok szabad alapításának joga, míg a (4) bekezdés előírása szerint tilos a sajtókiadványok megszüntetése. Fontos kiemelni, hogy az Alkotmány nem tiltja explicit módon a sajtókiadványok felfüggesztését, ugyanakkor a szakirodalmi nézetek szerint sajtókiadványok felfüggesztésére pusztán megfelelő törvényi keret alapján kerülhet sor,²⁰ amely meghatározza a felfüggesztés feltételeit, a felfüggesztésre vonatkozó eljárást, valamint, ezzel egy időben, megfelelő jogorvoslati lehetőséget biztosít.

A 30. cikk (2) bekezdése, amely a cenzúra alkalmazásának tilalmát írja elő, szintén a sajtószabadság egyik előfeltételeként értelmezhető. A cenzúra tilalma valójában az állami szervek azon tevékenységét tiltja, hogy a közzétételt megelőzően ellenőrizhessék egy adott publikáció vagy sajtótermék tartalmát.²¹ Mindezen széles körű garanciák mellett, az (5) bekezdés értelmében a tömegkommunikációs eszközöket (hírlapokat, műsorszolgáltatókat stb.) törvényi előírások kötelezhetik finanszírozási forrásuk nyilvánosságra hozatalára. Ezen előírás a sajtóval szemben megfogalmazott transzparencia igényeként értelmezendő, amely a sajtó sajátos, demokrácia felett őrködő szerepére vezethető vissza.²²

Ugyanakkor a szólás és kifejezés szabadsága nem abszolút alapszabadság, hiszen bizonyos, meghatározott esetekben korlátozható. Az Alkotmány 53. cikke által előírt, általános korlátozások mellett a kifejezés szabadsága a 30. cikk (6) és (7) bekezdéseiben

17 Részletekért lásd: ENACHE, DEACONU: *i. m.*, 35.

18 *Uo.* A sajtó ezen szerepét az EJEB is számos döntésében kiemelte, lásd pl.: *Jersild kontra Dánia ügy*, 15890/89. számú megkeresés; *Observer és Guardian kontra Egyesült Királyság ügy*, 13585/88. számú megkeresés.

19 KOKOLY Zsolt: *Dreptul media european și român*, Editura Hamangiu, București, 2022, 101.

20 ANDREESCU, PURAN: *i. m.*, 338.

21 *Uo.*

22 ENACHE, DEACONU: *i. m.*, 35.

foglaltak szerint is korlátozható.²³ E két bekezdésben felsorolt sajátos esetek két nagy csoportra oszthatók:²⁴

– más személyek jogait és szabadságait védő korlátozások (a kifejezés szabadsága nem sértheti más személy méltóságát, becsületét, magánéletét, sem a saját képmásához való jogát);

– társadalmi értékeket védő korlátozások (tilos az ország gyalázása, a háborús agresszióra való uszítás, a nemzeti, faji, osztály- és vallási gyűlöletre való uszítás, a diszkriminációra, szeparatizmusra vagy erőszakra való buzdítás és a jó erkölccsel ellentétes obszcén megnyilvánulások).

Végül, de nem utolsósorban a (8) bekezdés a kifejezés szabadságához kapcsolódó jogi felelősségről rendelkezik. A polgári jogi felelősség tekintetében az Alkotmány előírja, hogy a nyilvánosságra hozott információkért és alkotásokért sorrendben a kiadó vagy alkotó, a szerző, a rendezvény szervezője, a sokszorosítást ellátó eszközök vagy televízió- és rádiótársaságok tulajdonosai tartoznak felelősséggel. Az esetleges büntetőjogi felelősséggel kapcsolatban, a sajtóvétségek tekintetében az Alkotmány leszögezi, hogy ezeket mindössze törvény szabályozhatja.

A szólás és kifejezés szabadsága az Alkotmány által biztosított garanciarendszerben megfelelő védelemben részesül. Ugyanakkor az Alkotmány garanciarendszere mindössze a román Alkotmánybíróság esetgyakorlatán keresztül nyer teljes értelmet, hiszen e gyakorlat tartalmazza mindazon elvi tételeket, amelyeket mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie. A továbbiakban ezen esetgyakorlatból kívánok kiemelni néhány olyan döntést, elvi tételt, amelyek a kifejezés szabadsága romániai védelmének teljesebb megértését szolgálják.

2. A kifejezés szabadságának védelme a román Alkotmánybíróság esetgyakorlatában

Az Alkotmánybíróság – mind előzetes, mind utólagos normakontroll keretében – számos alkalommal vizsgálta egyes jogszabályi előírások kifejezés szabadságával való összhangját, és ily módon azok alkotmányosságát. Az alkotmányossági vizsgálat a megkeresések jelentős részében valamely, a szólás és kifejezés szabadságát korlátozó

23 Fontos kiemelni, hogy a román Alkotmány rendszerében az alapvető emberi jogok és szabadságok két szinten korlátozhatóak. Az általános korlátozásra vonatkozó szabályt az Alkotmány 53. cikke tartalmazza. A korlátozás második szintjét az egyes alapjogok és alap-szabadságok kapcsán kifejezetten előírt alkotmányos rendelkezések adják. Ez utóbbi korlátozások kapcsán „nem kell vizsgálni az általános korlátozási klauzula által megállapított feltételrendszert, hiszen a klauzula általános normának minősül, amelyhez képest az egyes alapjogokra vagy alapszabadságokra vonatkozó előírások, ideértve a korlátozások lehetőségét is, előnyt élveznek”.

SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: *A prezidenciális jelleg hangsúlyossága a különleges jogrend romániai szabályozásában = A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei*, szerk. NAGY Zoltán, HORVÁTH Attila, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 491.

24 ENACHE, DEACONU: *i. m.*, 36.

vagy esetlegesen korlátozó jogszabályi előírások tekintetében merült fel. A továbbiakban az alábbi kérdésköröket érintve kívánom szemlézni az Alkotmánybíróság releváns esetgyakorlatát: a kifejezés szabadságának korlátozása (rágalmazás és az igazságszolgáltatásra irányuló nyomásgyakorlás büntettei), parlamenti képviselők és szenátorok szólás- és kifejezési szabadsága, a válaszadás joga, valamint az éhségstrájk és a kifejezés szabadságának kapcsolata.

Az alkotmánybírósági esetgyakorlatban, a kifejezés szabadságával összefüggésben hozott legfontosabb döntések a rágalmazás büntettének szabályozása kapcsán merültek fel. A rágalmazás az 1968. évi Büntető törvénykönyv 206. cikke értelmében bűncselekménynek minősült, ám egy 2006. évi módosításkor²⁵ dekriminalizálták. Később az Alkotmánybíróság a dekriminalizációról rendelkező törvényt alkotmányellenesnek minősítette. Fontos kiemelni, hogy a jelenleg hatályos Büntető törvénykönyv²⁶ elfogadásakor a jogalkotó úgy döntött, hogy nem bünteti a rágalmazást és a becsületsértést.

A rágalmazás bűncselekményének tekintetében az Alkotmánybíróság már az 1999. évi 51. döntésében kiemelte, hogy a kifejezés szabadsága nem abszolút, tehát bizonyos – Alkotmány által szabályozott – esetekben korlátozható. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság elvi tételként mondta ki, hogy a kifejezés szabadságának korlátozására vonatkozó alkotmányos kötelezettségeket a kötelezettség be nem tartása esetére vonatkozó jogi szankciókkal kell társítani. Ellenkező esetben e kötelezettségek pusztán kívánalmakként jelennének meg, és a társadalmi kapcsolatokban nem vezetnének eredményre. Ennek fényében tehát szükséges büntetni mindazokat, akik szólás- és kifejezési szabadságukkal visszaélve mások méltóságát vagy becsületét sértik. Mindezt csak alátámasztja, hogy az Alkotmány 54. cikke értelmében az alapvető emberi jogokat és alapszabadságokat oly módon kell gyakorolni, hogy azáltal mások jogai és szabadságai ne sérüljenek.²⁷ Ezen elvi tétellel az Alkotmánybíróság lényegében a kifejezés szabadsága korlátaiként megjelenő kötelezettségek (pl. más személyek jogainak és szabadságainak tiszteletben tartása) be nem tartása esetére előírt szankciók alkotmányosságát állapította meg.

Az 1999. évi 51. döntés elvi tételeit az Alkotmánybíróság beépítette a 2003. évi alkotmánymódosítást követő esetgyakorlatába is. Egy 2005-ben hozott döntésében – szintén a rágalmazás tárgykörében – a taláros testület kiemelte, hogy az Alkotmány által biztosított kifejezés szabadsága előírja a 30. cikk (6) bekezdésében foglaltak betartását, nevezetesen, hogy más személy méltóságát, becsületét, magánéletét és saját képmásához való jogát a kifejezés szabadsága ne sértse. Ezen alapszabadság nem abszolút, és mint ilyen a demokratikus társadalmi értékek védelme érdekében, a törvény által szabályozott előírások rendszerében értelmezendő. Ebből kifolyólag a jogalkotó a rágalmazás bűncselekményét mindezen, a kifejezés szabadsága gyakorlásával való visszaélések megelőzésére vonatkozó iránymutatások mentén szabályozta.²⁸ E dönté-

25 2006. évi 278., a Büntető törvénykönyv, valamint egyéb törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló törvény. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2006. évi 601. számában.

26 2009. évi 286. törvény. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2009. évi 510. számában.

27 Románia Alkotmánybíróságának 1999. évi 51. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1999. évi 262. számában.

28 Románia Alkotmánybíróságának 2005. évi 139. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2005. évi 350. számában.

sében az Alkotmánybíróság tulajdonképpen megerősítette, hogy a rágalmazás bűncselekménnyé nyilvánítása nem sérti a kifejezés szabadságát, hanem éppen ellenkezőleg, más társadalmi értékek védelmét szolgálja.

A rágalmazás bűncselekményével kapcsolatban végül, de nem utolsósorban fontos kiemelni az Alkotmánybíróság 2007. évi 62. döntését. E döntésében az Alkotmánybíróság a 2006. évi 278., a Büntető törvénykönyv, valamint egyéb törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló törvény I. cikk 56., a rágalmazás dekriminálizálásáról szóló pontjának alkotmányellenességét állapította meg. Az Alkotmánybíróság aláhúzta, hogy a rágalmazásra vonatkozó büntetőjogi előírások hatályon kívül helyezése olyan hiátust teremtett, amely ellentétes az emberi méltóság mint legfőbb érték védelmére vonatkozó alkotmányos előírásokkal. Továbbá az Alkotmány előírásaiból kitűnik, hogy nincs olyan ellentét a kifejezés szabadsága, valamint a rágalmazás és becsületsértés büntethetősége között, amely megkövetelné e bűncselekmény dekriminálizálását.²⁹

Szintén a kifejezés szabadsága korlátozásával kapcsolatban mondott ki elvi tételeket az Alkotmánybíróság a 2014. évi 629. döntésében, amelyben a Büntető törvénykönyv 276. cikkének (amely az igazságszolgáltatásra irányuló nyomásgyakorlást büntette) hatályon kívül helyezéséről szóló törvény alkotmányosságát vizsgálta, előzetes normakontroll keretében. E döntésében az Alkotmánybíróság kihangsúlyozta, hogy a demokratikus társadalmakban egy személy szabadsága mindaddig védett, amíg egy másik személy szabadsága kezdődik. Az Alkotmány 30. cikk (6) és (7) bekezdései olyan korlátozásokat írnak elő, amelyek alkalmasak arra, hogy megteremtsék a kifejezés szabadsága gyakorlásának kereteit. Ugyanakkor a felsorolt korlátozások maguk is alkotmányos szintűek és szigorúan értelmezendők, ennek következtében semmilyen más korlátozás nem megengedett. Az igazságszolgáltatás függetlenségének biztosítása azonban nem tartozik az Alkotmány 30. cikk (6) és (7) bekezdéseiben felsorolt alkotmányos értékek közé. Ily módon a jogalkotónak biztosítania kell az arányosság elvének tiszteletben tartását az igazságszolgáltatás munkájának védelme iránti igény és a kifejezés-, a közérdekű kérdések megvitatásának szabadsága között. Többek között ezen érvekre alapozva az Alkotmánybíróság megállapította az igazságszolgáltatásra irányuló nyomásgyakorlás büntetésének hatályon kívül helyezéséről szóló törvény alkotmányosságát.³⁰

29 Románia Alkotmánybíróságának 2007. évi 62. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2007. évi 104. számában. Az Alkotmánybíróság e döntését a szakirodalomban számos kritika érte. Egyes nézetek szerint a döntéssel az Alkotmánybíróság jogalkotói és igazságszolgáltatói hatáskörök gyakorlójává vált. Részletekért lásd: Marian NICOLAE: *Există și/sau mai este necesară incriminarea insultei și calomniei? Scurte reflecții pe marginea Deciziei Curții Constituționale nr. 62/2007*, Revista Română de Drept Privat, 1/2018, www.sintact.ro (letöltés ideje: 2024. 04. 09.). Véleményem szerint e szakirodalmi álláspont megalapozott, hiszen ha egy jogszabály hatályon kívül helyezéséről szóló törvény alkotmányellenesnek nyilvánításakor az a kiváltott joghatás, hogy a jogszabály ismételten hatályba lép, akkor az Alkotmánybíróság óhatatlanul is jogalkotói hatásköröket vesz át. Hasonló érvelésért lásd: VARGA Attila: *Román alkotmányjog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2019, 114.

30 Románia Alkotmánybíróságának 2014. évi 629. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2014. évi 932. számában.

A kifejezés szabadságával kapcsolatos alkotmánybíróági esetgyakorlat egy sajátos kérdése a parlamenti képviselők és szenátorok szólás- és kifejezési szabadsága. A kérdés sajátosságát az adja, hogy az ellenzéki parlamenti képviselők esetében egy időben kell garantálni az ellenzéki vélemények megjelenítését, valamint a Parlament tekintélyét, illetve a többségi parlamenti képviselők méltóságának védelmét. E kérdés tekintetében az Alkotmánybíróóság 2018. évi 649. döntése emelhető ki, amelyben a taláros testület aláhúzta, hogy a kifejezés szabadsága a parlamenti képviselőkre és szenátorokra is kiterjed. Mi több, az Alkotmány 72. cikk (1) bekezdése értelmében a mandátumuk gyakorlása során a parlamenti képviselők és szenátorok jogilag nem felelnek leadott szavazataikért vagy a kifejezett politikai véleményeikért. Ugyanakkor a parlamenti képviselők és szenátorok olyan megfelelő kifejezési módokat kell találniuk, amelyek egy időben biztosítják a mandátum objektív és tisztességes gyakorlását, valamint a törvényhozó tevékenységének megfelelő folyását. Azon tilalom, amely arra kötelezi a képviselőket, hogy a parlamenti viták során ne tanúsítsanak lealacsonyító, rasszista vagy idegengyűlölő magatartást és nyelvezetet, valamint ne tűzzenek ki bannereket vagy transzparenseket, nem magára a politikai üzenet kifejezésének módjára, hanem kizárólag annak tartalmára vonatkozik. Továbbá, e korlátozás házszabályba építésével a Képviselőház, szabályozási autonómiája érvényesítéseként, a kifejezés szabadságának alkotmányos korlátozásait ültette át házszabályi szintre. Az Alkotmánybíróóság hozzátette, hogy a politikai véleménynyilvánítás egyes formái megjelenésének összhangban kell lennie a Parlament kereteivel, céljaival és hírnevével, tiszteletben kell tartania a házak plenáris üléseinek ünnepélyességét, és nem árthat a Parlament megítélésének, még kevésbé az általa kifejtett tevékenységnek.³¹ Hasonló elvi megállapításokkal élt az Alkotmánybíróóság a 2022. évi 137. döntésben is.³²

Ugyanakkor az Alkotmánybíróóság – esetgyakorlatában – a kifejezés szabadságát egy másik, kiemelten fontos aspektus mentén is vizsgálta. Az 1996. évi 8. döntésében a taláros testület elvi érveléssel állapította meg, hogy az Alkotmány kifejezés szabadságára, valamint információhoz való jogra vonatkozó előírásai fényében a válaszadás joga a kifejezés szabadságával korrreráló alapjog értékével bír, függetlenül attól, hogy milyen formában gyakorolják azt. Észrevehető, hogy a válaszadás joga szorosan kapcsolódik az Alkotmány 30. cikk (8) bekezdésének rendelkezéséhez, amely a nyilvánosságra hozott információkért való polgári jogi felelősséget szabályozza. Mivel a nyilvánosságra hozott információk egy része sértő, esetleg ártalmas lehet, ezért magától értetődő, hogy a károsultak a törvényben előírt módokon kártérítést követelhetnek a szóban forgó információk terjesztése miatt elszenvedett erkölcsi vagy anyagi kárért. Ennek mintegy első lépéseként jelenik meg a válaszadás joga, amely biztosítja, hogy a sértett fél, bizonyos keretek között, reagálni tudjon.³³ E döntésével az Alkotmánybíróóság e jogot

31 Románia Alkotmánybíróóságának 2018. évi 649. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2018. évi 1045. számában.

32 Románia Alkotmánybíróóságának 2022. évi 137. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2022. évi 327. számában.

33 Románia Alkotmánybíróóságának 1996. évi 8. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1996. évi 129. számában.

lényegében alapjogi szintre emelte, hangsúlyozva, hogy a válaszadás joga mintegy inherens részét képezi a kifejezés szabadságának.

Amint az a fentebbiek során említésre került, a kifejezés szabadsága mintegy előfeltétele egy sor egyéb alapjog és alapszabadság gyakorlásának. Az Alkotmánybíróság az 1999. évi 13. döntésében az éhségstrájk és a kifejezés szabadsága közti kapcsolatot vizsgálta. E döntésben a taláros testület kiemelte, hogy az éhségstrájkhoz való jog nem tartozik sem az Alkotmány által garantált alapjogok, sem a nemzetközi emberi jogi egyezmények által védett alapvető emberi jogok körébe. Az éhségstrájk tehát a tiltakozás vagy véleménykifejezés egyik eszköze, és nem tekinthető olyan alkotmányos alapjognak, amely gyakorlását a kifogásolt jogszabályi rendelkezések korlátozták volna. Tény, hogy az éhségstrájk gyakorlása több alapjogot és alapszabadságot is érinthet. Ugyanakkor ezen alapjogok és alapszabadságok – beleértve a kifejezés szabadságát is – oly módon gyakorolandók, hogy azáltal más személyek jogai és alapszabadságai ne sérüljenek. A felsorolt érvek alapján az Alkotmánybíróság elutasította a kifogással élő felek megkeresését.³⁴ Mindezen elvi megállapításokkal az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy az éhségstrájk többek között a kifejezés szabadságának egyik megjelenési formája, ugyanakkor ez nem feltételezi azt, hogy az éhségstrájkhoz való jog ne lenne korlátozható.

Az Alkotmánybíróság esetgyakorlatának mintegy rövid szintéziseként kijelenthető, hogy a kifejezés szabadsága az Alkotmány által előírt esetekben – más személyek jogait és szabadságait vagy a társadalmi értékeket védendő – korlátozható. E korlátozások megsértése esetére előírt szankciók alkotmányosak, hiszen egy alkotmányos kötelezettség be nem tartásához – jelen esetben más személyek jogainak és szabadságainak vagy a társadalmi érdekeknek a sérelméhez – szükséges jogi szankciókat társítani. Mindezen, a kifejezés szabadságának korlátozására vonatkozó esetek ugyanakkor szigorúan értelmezendők.

Esetgyakorlatában az Alkotmánybíróság számos más aspektus mentén is vizsgálta a kifejezés szabadságát. A taláros testület, működésének első évtizedében, elvi élel állapította meg, hogy a válaszadás joga szorosan összefügg a kifejezés szabadságával, így lényegében az alapjogok körébe tartozik. Továbbá az elmúlt években kiemelt figyelmet kapott a parlamenti képviselők és szenátorok kifejezési szabadsága, amely kapcsán az Alkotmánybíróság számos, elvi jelentőségű döntést hozott.

Megfigyelhető, hogy a vizsgált esetgyakorlat és a kimondott elvi tételek további pontosításokkal szolgáltak a kifejezés szabadságának romániai alkotmányos védelme tekintetében. Ugyanakkor az esetgyakorlat nem képez egy zárt rendszert, számos új probléma merül fel a kifejezés szabadságával összefüggésben (pl. az online térben történő kommunikáció kapcsán). Mindezt a vizsgált témakörben az Alkotmánybíróság még nem rendelkezik kifejeződött esetgyakorlattal, folyamatos fejlődésben van, amelyet érdemes figyelemmel követni.

34 Románia Alkotmánybíróságának 1999. évi 13. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1999. évi 178. számában.

3. Alkotmányos párbeszéd a szólás és kifejezés szabadságának védelme terén

Az alapvető emberi jogokra és alapszabadságokra alkalmazandó alkotmányos alapelvek közé sorolható az Alkotmány 20. cikkének előírása, amely a nemzetközi emberi jogi egyezmények és a belső jog viszonyáról rendelkezik. E cikk egy időben tartalmaz egy értelmezési és egy elsőbbségi klauzulát,³⁵ hiszen első bekezdése értelmében az alapjogokra vonatkozó alkotmányos rendelkezések az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával és a Románia által részes félként aláírt nemzetközi szerződésekkel összhangban értelmezendők és alkalmazandók, míg a második bekezdés előírásai szerint a Románia által részes félként aláírt nemzetközi szerződések és a belső jog közötti eltérés esetén a nemzetközi szabályozás élvez elsőbbséget, kivéve, ha a belső jog kedvezőbb rendelkezést tartalmaz. Ezen alkotmányos előírások alapján a Románia által ratifikált, alapvető emberi jogokra vonatkozó nemzetközi szerződések az úgynevezett „alkotmányos blokk” részévé váltak.³⁶

Az Alkotmánybíróság tehát az egyes alapvető emberi jogok és alapszabadságok esetleges sérelmének vizsgálatakor figyelembe veszi a vonatkozó nemzetközi előírásokat, valamint az azokhoz kapcsolódó esetgyakorlatot is.³⁷ A taláros testület leggyakrabban az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) előírásait, valamint az azzal összefüggő, azokat értelmező, Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által kimondott elvi tételeket építi be saját esetgyakorlatába. Ezen inkorporáció lényegében egy alkotmányos párbeszédet teremt a taláros testület és az EJEB között. A párbeszéd alapját éppen az Alkotmány 20. cikkének előírásai adják, célja pedig az emberi jogok megfelelő szintű védelmének biztosítása.³⁸

Ugyanakkor e folyamatok nem tekinthetők romániai sajátosságnak, bizonyos szerzők szerint az EJEE és az EJEB esetgyakorlata jelentős mértékben beépült az európai országok belső jogrendjébe.³⁹ Ezen inkorporáció, hivatkozás az alapvető emberi jogok és alapszabadságok nemzeti védelmének valamelyes konvergenciájához, a nemzeti szabályozások közelítéséhez vezetnek.

A kifejezés szabadságának védelme terén az Alkotmánybíróság esetgyakorlatában előszeretettel hivatkozik mind a nemzetközi egyezményekre, egyezségokmányokra,

35 ION GĂLEA: *Valențe recente ale interpretării articolului 11 din Constituție = In Honorem Ioan Muraru. Despre Constituțiile în mileniul III*, szerk. DEACONU Ștefan, TĂNĂSESCU Elena Simina, Editura Hamangiu, București, 2019, 174–193, 178.

36 TUDOREL TOADER, MARIETA SAFTA: *Contencios constituțional*, Editura Hamangiu, București, 2020, 438, 442.

37 Az Alkotmánybíróság már az 1994. évi 81. döntésében (megjelent a Hivatalos Közlöny 1995. évi 14. számában) megállapította, hogy nem pusztán az Emberi Jogok Európai Egyezménye rendelkezései, hanem azok Emberi Jogok Európai Bírósága általi értelmezése is kötelező értelmezési jelentőséggel bír.

38 TOADER, SAFTA: *i. m.*, 442.

39 WAYNE SANDHOLTZ: *Human Rights Courts and Global Constitutionalism: Coordination through judicial dialogue*, *Global Constitutionalism*, 2021/3, 439–464, 446.

mind pedig a releváns EJEB-esetgyakorlatra. Jelen tanulmányban bemutatott nyolc alkotmánybírói döntésben megjelenő hivatkozásokat az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat. *Nemzetközi standardok megjelenése az Alkotmánybíróság esetgyakorlatában (forrás: a szerző saját gyűjtése)*

Az Alkotmánybíróság döntése	Hivatkozott nemzetközi egyezmény vagy egyezségokmány	Hivatkozott EJEB-esetgyakorlat
1996. évi 8. döntés	–	–
1999. évi 13. döntés	EJEE 10. cikk (2); Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikk; Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 29. cikk; Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 5. cikk (2)	–
1999. évi 51. döntés	EJEE 10. cikk (1); Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 19. cikk	–
2005. évi 139. döntés	EJEE 10. cikk (1)	–
2007. évi 62. döntés	EJEE 10. cikk (2)	<i>Aydin kontra Törökország</i> ügy, <i>Conka kontra Belgium</i> ügy (más alapjogok vizsgálata kapcsán hivatkozott döntések)
2014. évi 629. döntés	EJEE 10. cikk (2); Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikk	<i>Braford kontra Dánia</i> ügy, <i>Pager és Oberschilich kontra Ausztria</i> ügy, <i>Nikula kontra Finnország</i> ügy, <i>Cumpănă és Mazăre kontra Románia</i> ügy, <i>Cârlan kontra Románia</i> ügy, <i>Cornelia Popa kontra Románia</i> ügy, <i>Tănăsoaica kontra Románia</i> ügy, <i>Niculescu-Dellakeza kontra Románia</i> ügy
2018. évi 649. döntés	EJEE 10. cikk (2); Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikk	–
2022. évi 137. döntés	EJEE 10. cikk (2)	<i>Handyside kontra Egyesült Királyság</i> ügy, <i>Jersild kontra Dánia</i> ügy, <i>Cantoni kontra Franciaország</i> ügy, <i>Wingrove kontra Egyesült Királyság</i> ügy, <i>Rotaru kontra Románia</i> ügy, <i>Leempoel S.A. ED. Cine Revue kontra Belgium</i> ügy

Az 1. táblázat jól tükrözi, hogy a nemzetközi dokumentumokra, illetve az EJEB esetgyakorlatára történő hivatkozás fokozatosan alakult ki. Az 1990-es években hozott, általam vizsgált alkotmánybíróági döntésekben még nem jelentek meg az EJEB elvi tételei, és a nemzetközi előírásokat is moderáltan, kismértékben hivatkozta az Alkotmánybíróság. A későbbi esetgyakorlat már bátrabban nyúlt mind a nemzetközi dokumentumokhoz, mind az EJEB elvi megállapításaihoz.

A vizsgált esetgyakorlatban megjelenő jogszabályi hivatkozásokból leszűrhető, hogy a kifejezés szabadsága védelme tekintetében az Alkotmánybíróság az esetek jelentős részében az EJEE, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó rendelkezéseit építi be döntéseibe. A hivatkozott EJEB-esetgyakorlat kapcsán egyrészt fontos kiemelni, hogy az Alkotmánybíróság alapvetően a saját érveit alátámasztandó hivatkozik az EJEB elvi megállapításaira.⁴⁰ Másrészt észrevehető, hogy mindazon tárgykörök tekintetében, ahol rendelkezésre áll a Romániát mint részes felet érintő EJEB-esetgyakorlat, az Alkotmánybíróság ezen eseteket előszeretettel jeleníti meg saját döntéseiben is. Mind a nemzetközi jogszabályi előírások, mind pedig az EJEB esetgyakorlatának beemelése a román alkotmánybíráskodásba a kifejezés szabadsága védelmének nemzetközi standardizálását segíti elő.

4. Zárógondolatok

A szólás és kifejezés szabadsága egyike a legösszetettebb alapszabadságoknak. Egyrészt önmagában is számos más alapszabadság előfeltételeként jelenik meg, másrészt bizonyos alapjogok gyakorlását is veszélyeztetheti. A román Alkotmány a kifejezés szabadságáról önálló cikkben rendelkezik, amely magába foglalja a kifejezés szabadságának tárgyát, korlátait és az ahhoz kapcsolódó jogi felelősséget, valamint a sajtószabadság követelményeit. Ugyanakkor a román Alkotmány rendelkezései mindössze az Alkotmánybíróság esetgyakorlatában kiemelt elvi tételekkel összhangban nyernekel teljes értelmet.

Az alkotmánybíróági esetgyakorlat számos – a kifejezés szabadságához tartalmában kapcsolódó – témát érintett, többek között az esetleges korlátozásokhoz kötődő szankciók alkotmányosságát, a válaszadás jogának kérdését vagy éppen az éhségstrájk és a kifejezés szabadsága közti összefüggéseket. Ugyanakkor a vizsgált alapszabadság védelmét egyes sajátos esetekre vonatkozóan külön is vizsgálta az Alkotmánybíróság. Ilyen például a parlamenti képviselők és szenátorok helyzete, amely kapcsán az elmúlt években a taláros testület több döntést is hozott. Az esetgyakorlat érdekességeként kiemelhető, hogy – más alapvető emberi jogokhoz és alapszabadságokhoz hasonlóan – a

40 Az Alkotmánybíróság az EJEB-esetgyakorlatra hivatkozva kiemelte például, hogy a kifejezés szabadsága korlátozásának arányossága vizsgálatakor figyelembe kell venni az előírt büntetések természetét és súlyosságát is. Büntetőjogi szankciók alkalmazása a kifejezés szabadságának gyakorlásával kapcsolatban mindössze azokban az esetekben van összhangban az alapszabadsággal, ha rendkívüli helyzet áll fenn.

kifejezés szabadsága esetleges alkotmányellenes korlátozásának vizsgálatakor az Alkotmánybíróság előszeretettel hivatkozik mind a nemzetközi emberjogi egyezményekre és egyezségokmányokra, mind pedig az EJEB releváns esetgyakorlatára. E hivatkozások a kifejezés szabadságának nemzetközi konvergenciájához, az egyes államok által garantált védelem szintjeinek közelítéséhez vezet.